
İNCELEMELER

AVRUPA BİRLİĞİ YURTTAŞLARININ BİRLİK ÜYESİ OLMAYAN DEVLET ÜLKELERİNDE KORUNMALARININ HUKUKSAL NİTELİĞİ

Araş. Gör. Dr. Ali İbrahim AKKUTAY*

Özet

Konumu ve hakları bakımından uluslararası hukukta önemli bir yer edinen bireyin korunması, devletlerin öncelikle yerine getirmeleri gereken bir yükümlülük olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda uluslararası hukukun devleti ön planda tutan bazı kavramları da tartışılmaktadır. Bunlardan birisi de diplomatik korumadır. Avrupa Birliği Hukukunda da bireyin yabancı devlet ülkesinde korunması hususu, ilgili düzenlemelerde yer almakta ve “diplomatik koruma ve konsolosluk koruması” şeklinde ifade edilmektedir. Bu çalışmada da özel olarak “diplomatik” kelimesi üzerinde durulmakta ve Avrupa Birliği Yurttaşları açısından diplomatik korumanın uluslararası hukukta bahsedilen olan anlamından farklı bir içeriğe sahip olup olmadığı irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği Yurttaşlığı, Diplomatik Koruma, Konsolosluk Koruması, Konsolosluk Yardımı*

THE LEGAL NATURE OF THE PROTECTION OF EUROPEAN UNION CITIZENS IN NON-EUROPEAN UNION COUNTRIES

Abstract

The protection of individual has become the priority of states in terms of the position and rights of the individual in international law. In this context some

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye, aakkutay@gazi.edu.tr

international law concepts giving priority to states' benefits are being discussed. One of these is the "diplomatic protection". The protection of European Union Citizens in non-European Union Countries is stipulated in related regulations and it is stated as "diplomatic and consular protection". In this study especially the word "diplomatic" is discussed and whether the concept of "diplomatic protection" has a different concept in European Union Law or not instead of its ordinary meaning in international law, is considered.

Keywords: *European Union Citizenship, Diplomatic Protection, Consular Protection, Consular Assistance*

Giriş

Yabancı devlet ülkesinde ikamet eden birey, söz konusu ülkede çok çeşitli davranışların muhatabı olabilir. Bunlardan bir kısmı onun zarar görmesine veya zarar görmesi ihtimalinin ortaya çıkmasına neden olur. Böyle bir durumun meydana gelmesi ise bireyin korunması düşüncesini ortaya çıkarır. Bu durumda ne tür bir hukuk yolunun işletileceği ve meydana gelen zararın kimin çıkarlarını korumak adına giderileceği soruları büyük önem arz eder. İşletilen yolun diplomatik koruma olması ise, mevcut bir duruma ilişkin daha özel değerlendirmeler yapılması gerekliliğini doğurur.

Bireyin uğradığı zararların giderilmesi hususunun uluslararası bir boyut kazanması sonucunu doğuran klasik uluslararası hukukun temel kurumlarından birisi olan diplomatik koruma, bugün içeriği bakımından sorgulanmaktadır. Bunun en önemli nedeni bireyin uluslararasılaşması ve insan hakları hukukunun her geçen gün biraz daha artan etkisidir.¹

Diplomatik koruma, bireyin yabancı bir devlet tarafından zarara uğratılması durumunda söz konusu zararın, onun vatandaşlığında olduğu devletin zararı olarak kabul edilmesi karinesine dayanmaktadır. Klasik uluslararası hukuk, bu karine çerçevesinde zararın giderilmesini talep eden devletin tamamen kendi çıkarlarını koruduğunu kabul etmektedir. Buna göre zarar veren yabancı devlet, bireyin vatandaşlığın-

¹ Bkz. Ali İbrahim AKKUTAY, *Diplomatik Koruma ve İnsan Hakları İlişkisi*, Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, s. 204 – 315.

da olduğu devletin diplomatik koruma yolunu işletmesi neticesinde meydana gelen zararı ortadan kaldırmakta; ancak zarar giderimi elde eden devlet bu zarar gideriminin sonuçlarını vatandaşına yansıtmakla yükümlü olmamaktadır.

İşte diplomatik koruma açısından sorgulanan da klasik uluslararası hukukun anılan yaklaşımıdır. Dolayısıyla modern uluslararası hukuk bakımından artık diplomatik korumanın bireyin çıkarlarını koruyan bir uluslararası hukuk kurumu olup olmadığı, hatta diplomatik korumanın bir insan hakkı olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu tartışmalar paralelinde diplomatik koruma yoluna başvurulmasında en önemli unsur olan vatandaşlık bağı da ele alınmaktadır.

Bir bireyin uğradığı zarardan dolayı diplomatik koruma yoluna başvurabilecek devlet, kural olarak onun vatandaşlığında olduğu devlettir. Söz konusu vatandaşlık bağının da bir takım özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bununla birlikte bu özelliklerin büyük bir kısmı artık modern uluslararası hukukun gerekleriyle örtüşmemektedir. Ayrıca vatandaşlık bağı bakımından ortaya çıkan yeni durumlar da, diplomatik koruma yolunun işletilmesiyle ilgili farklı çözümler bulunması zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir.

Uluslararası hukukta vatandaşlık bağının niteliği bakımından göze çarpan en önemli gelişmelerden birisi Avrupa Birliği (AB) yurttaşlığıdır. Zira ulus üstü bir örgütlenmeye sahip olan AB, devletlerin egemen yetkilerini belirli ölçülerde devretmeleri neticesinde ortaya çıkmış ve bugünkü yapısına kavuşmuştur.² Bu çerçevede bireyler, serbest dolaşım hakkından, eğitim hakkına kadar pek çok imkana sahiptirler. Bireyin, üye devlete karşı olan statüsü Birlik müktesebatıyla güvence altına alınmaktadır. Bu tür bir vatandaşlık bağı olan bireyin, yabancı bir devlet tarafından uğradığı zararların giderilmesi hususunun da daha farklı bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Bu çalışmada da AB'ye üye devlet vatandaşlarının, vatandaşlığında oldukları devletlerin temsil edilmediği yabancı devlet ülkesindeyken diplomatik koruma yolunun ne şekilde işletileceği veya işletilen yolun diplomatik koruma olmasının mümkün olup olmadığı, Uluslararası Hukuk Komisyo-

² Dieter GRIMM, "Treaty or Constitution? The Legal Basis of the European Union after Maastricht", Developing a Constitution for Europe, Editörler Erik Oddvar ERIKSEN, John Erik FOSSUM ve Augustin Jose MENENDEZ, London – New York, Routledge, 2005, s. 70.

nu'nun (UHK) 2006 tarihli Diplomatik Korumaya İlişkin Taslak Metninde yer alan vatandaşlıkla ilgili düzenlemelerine de gerekli olduğu kadar yer verilerek ele alınmaktadır.

1. AB Yurttaşlığı

Vatandaşlık, bireyin ilişki halinde olduğu devlet ya da egemen bakımından sahip olduğu bir statüdür ve onu politik bir topluluğun parçası haline getirmektedir.³ Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşmanın Revize Edilmiş Hali'nin (ABİDA) 20. maddesine göre AB'ye üye devletlerden her birinin vatandaşlığında bulunan her kişi aynı zamanda AB yurttaşlığına sahip olur. Söz konusu yurttaşlık, kişinin diğer vatandaşlığının yerine geçmez ve her ikisi de varlığını devam ettirir. Kişi, sahip olduğu AB yurttaşlığı sayesinde bir takım hakların sahibi ve yükümlülüklerin muhatabı haline gelir.

AB yurttaşlığı hakkında yer alan ilgili düzenlemeler, münhasıran üye devletlerin iç hukuklarına ilişkin hususlarda uygulama alanı bulamaz. Söz konusu hükümlerin uygulanabilmesi için Birlik hukukundan kaynaklanan durumların bulunması gerekir. Bahsedilen şekliyle bir uygulamanın gerçekleştirilebileceği Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) tarafından da kabul edilmiştir.⁴ Bu nedenle kişinin AB yurttaşlığıyla ilgili bir düzenlemeye dayanarak üye devletlere karşı ileri sürdüğü haklarla, onun vatandaşlığında olduğu devlete karşı ileri sürebildiği haklar arasında fark bulunmaktadır. İkinci durumda kişinin vatandaşlığı ve bunun yarattığı hukuki statü münhasıran devletlerin iç hukuklarında düzenlenebilir bir husustur.

³ Edwin M. BORCHARD, *The Diplomatic Protection of Citizens Abroad or the Law of International Claims*, New York, The Banks Law Publishing Co.(Reprinted by William S. Hein & Co., Inc. Buffalo (2003), 1919, s. 7.

⁴ Bkz. *Shirley McCarthy v. Secretary of State for the Home Department Case*, paragraph 57; Peter VAN ELSUWEGE, "European Union Citizenship and Purely Internal Rule Revisited – Court of Justice of the European Union – European Union Citizenship and the Purely Internal Rule Revisited – Decision of 5 May 2011, Case C-434/09 – Shirley McCarthy v. Secretary of State for the Home Department", Case Note, *European Constitutional Law Review*, Vol. 7(2), 2011, s. 308; H. U. JESSURUN D'OLIVEIRA, "Decoupling Nationality and Union Citizenship – Court of Justice of the European Union – Decision of 2 March 2010, Case C-315/08 – Janko Rottman v. Freistaat Bayern", Case Note 1, *European Constitutional Law Review*, Vol. 7(1), 2011, s. 141.

2. AB Düzenlemelerinde Diplomatik Koruma ve Konsolosluk Koruması

AB Hukuku, ortak belirli özellikleri içeren bir paydada buluşmak isteyen devletlerin bir araya gelerek oluşturdukları, genel uluslararası hukuk kurallarından tamamen bağımsız olmayan ancak onlara daha farklı anlamların verildiği bir hukuk düzenidir.⁵

AB Hukuku, AB yurttaşlarının yabancı devlet ülkesinde korunması konusunu özel olarak düzenler.⁶ ABİDA'nın 20/2-c maddesi AB yurttaşlarının Birlik üyesi olmayan bir devlet ülkesinde bulunmaları ve söz konusu devlet ülkesinde vatandaşlığını taşıdıkları devletin temsil edilmemesi hususu üzerinde durmaktadır. Buna göre bahsedilen tarzda bir durum ortaya çıkarsa, AB yurttaşları Birlik üyesi herhangi bir başka devletin diplomatik ve konsolosluk otoritelerinin korumasından o devletin vatandaşları gibi faydalanma hakkına sahiptirler. ABİDA'nın 23. maddesi de üçüncü devlet ülkesinde temsil edilmeyen Birlik üyesi bir devletin vatandaşının, o ülkede temsil edilen Birlik üyesi diğer bir devletin diplomatik ve konsolosluk korumasından bu devletin vatandaşlarıyla aynı şartlar altında faydalanacağını hüküm altına almaktadır.⁷

⁵ Bkz. Alexander ORAKHELASVILI, "The Idea of European International Law", *European Journal of International Law*, Vol. 17(2), 2006, s. 347.

⁶ Bu durumun yani Avrupa veya Avrupa merkezli bir uluslararası hukuk düzeninin, uluslararası hukukun parçalanması sonucunu doğurabileceğini savunan yazarlar da bulunmaktadır. Bu konuda akla gelebilecek olası sorunlar ve tartışmalar hakkında bkz. Martti KOSKENNIEMI, "International Law in Europe: Between Tradition and Renewal", *European Journal of International Law*, Vol. 16(1), 2005, s. 113 – 124 ve Pierre-Marie DUPUY, "Some Reflections on Contemporary International Law and the Appeal to Universal Values: A Response to Martti Koskenniemi", *European Journal of International Law*, Vol. 16(1), 2005, s. 131 – 137.

⁷ Bu noktada diplomatik koruma kavramının içeriğinin açık bir şekilde ortaya konması gerekmektedir. AB'nin ilgili düzenlemelerinde ifade edilen kavram uluslararası hukukta kendine has kural ve düzenlemeleri olan diplomatik koruma kavramı mıdır? Yoksa söz konusu kavram AB Hukukundan kaynaklanan, kendine has özellikleri olan bağımsız ve yeni bir kavram mıdır? Zira bu ayrımlardan hangisinin tercih edileceğine dair bir saptama AB vatandaşları ve AB üyesi olmayan 3. devletler açısından birtakım sonuçları da beraberinde getirecektir (Patrizia VIGNI, *Diplomatic and Consular Protection in EU Law: Misleading Combination or Creative Solution?*, Badia Fiesolana, European University Press, 2010, s. 1).

Yine Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın (ABTHŞ) 46. maddesi de hemen hemen aynı hükme yer vermektedir. "Diplomatik koruma ve konsolosluk koruması" başlığını taşıyan madde uyarınca AB yurttaşı her kişi, vatandaşlığında bulunduğu devletin temsil edilmediği üçüncü bir devlet ülkesinde, söz konusu ülke üzerinde yer alan diğer bir AB üyesi devletin diplomatik ve konsolosluk otoritelerinin korumasından, bu devletlerin vatandaşlarıyla aynı şartlar altında, faydalanma hakkına sahiptir.

Uluslararası hukukun genel kural ve kurumları ile AB Hukuku'nun belirli bir işbirliği içinde bulunması gereklidir. Zira AB'nin *sui generis* yapısı, Birlik içerisinde düzenlenen çeşitli kurum ve kuralların uluslararası hukuk bakımından bazı uyumsuzluklar çıkarma ihtimalini doğurmaktadır.⁸ ABTHŞ'nin bahsedilen maddesinin ve ilgili diğer düzenlemelerin yorumlanması uygulama açısından büyük önem taşımaktadır. Zira madde başlığı AB üyesi devletlerin sahip olduğu diplomatik koruma hakkının, bireyin bir hakkı olarak nitelendirildiği izlenimi yaratmaktadır. Bununla beraber madde hükmünde bireyin diplomatik otoritelerce korunmasından bahsedilmektedir. Bu noktada ortaya konması gereken husus, söz konusu makamlarca korunmanın, olağan anlamıyla diplomatik korumanın AB yurttaşları bakımından özel bir görünümü olup olmadığıdır.

Yukarıda bahsi geçen düzenlemelere yer verilmesinin nedeni AB yurttaşı kişilerin Birlik sınırları dışında kendilerini güvende hissetmelerinin sağlanmasıdır. Zira kişinin yabancı devlet ülkesinde özellikle içinde bulunduğu acil durumlarda ve zorluklar karşısında AB üyesi bir devletin vatandaşı olmasından dolayı bir takım ayrıcalıklara sahip olması gerektiği düşünülmektedir. Bu bakımdan AB yurttaşı olmanın Birlik dışında da bir takım hukuki sonuçlarının olması gerekliliği kendisini göstermektedir.⁹ Eğer maddede bahsedilen koruma yolunun ola-

⁸ Bkz. Giacinto della CANANEA, "The Genesis and Structure of General Principles of Global Public Law", Global Administrative Law and EU Administrative Law – Relationships, Legal Issues and Comparison, Editörler Edoardo CHITI ve Bernardo Giorgio MATTARELLA, Heidelberg – Dordrecht – London – New York, Springer, 2011, s. 94.

⁹ Bianca MORARU, "Protection of EU Citizens Abroad: A Legal Assessment of the EU Citizen's Right to Consular and Diplomatic Protection", Perspectives on Federalism, Vol. 3(2), 2011, s. E – 69.

ğan anlamıyla diplomatik koruma olduğu kabul edilirse, söz konusu uluslararası hukuk kurumunun devletin bir hakkı olmaktan çıkarılıp bireyin hakkı haline getirilmiş olduğu sonucu ortaya çıkar. Bu sonuç insan hakları bakımından büyük bir ilerlemenin göstergesi olarak da nitelendirilebilir. Bununla birlikte eğer diplomatik otoriteler tarafından korunma konsolosluk yardımı olarak nitelendirilirse, diplomatik koruma AB üyesi devletlerin bir hakkı olmaya devam eder.

Görüldüğü üzere söz konusu yolun işletilmesi için, yabancı devlet ülkesinde korunması öngörülen kişinin AB yurttaşı olması ve bu kişinin vatandaşlığında olduğu devletin yabancı devlet ülkesinde temsil edilmemesi gerekmektedir. Bu nedenle kişinin bulunduğu yabancı devlet ülkesinde, vatandaşlığında olduğu devletin temsil edilmesi durumunda, Birlik üyesi diğer bir devletten “diplomatik koruma ve konsolosluk koruması” talebinde bulunulamaz. Dolayısıyla AB yurttaşı kişiyi vatandaşlığında olduğu devletin temsil edildiği gerekçesiyle korumayan devletin sorumluluğunun bulunmaması gerekir.

Kişinin vatandaşlığında olduğu AB üyesi devletin, temsil edildiği yabancı devlet ülkesinde vatandaşını korumak adına hiçbir girişiminin olmadığı durumlarda, Birlik üyesi diğer devletlerin ne şekilde hareket etmeleri gerektiğine ilişkin de bir hüküm bulunmamaktadır. Bununla beraber Uluslararası Sorumluluğa İlişkin Taslak Metin çerçevesinde önemli bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Söz konusu taslak metin temel hak ve özgürlüklerin korunmasının uluslararası toplumun ortak çıkarlarının korunması anlamına geleceğini ifade etmektedir.¹⁰ Bu açıdan anılan taslak metin bir uluslararası sözleşme olarak hüküm ve sonuçlarını doğurmaya başladığında ve “diplomatik koruma ve konsolosluk koruması” AB üyesi devletler bakımından bir temel hak ve özgürlük olarak değerlendirilmeye devam edildiği takdirde, bireyin vatandaşlığında olduğu devlet tarafından yabancı devlet ülkesinde korunmaması durumunda AB üyesi diğer devletlerin de bireye söz konusu korumayı sağlamakla yükümlü olup olmadıklarının açık bir şekilde ortaya konması gerekecektir.

¹⁰ Bkz. ILC, Commentary on Article 33, paragraph 3 and 4 , s. 95 ve Commentary on Article 48, paragraph 1 – 12, *Draft Articles on State Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries 2001*, Report of the International Law Commission on the Work of its Fifty-third session.

Böyle bir yükümlülüğün bulunduğu kabul edilmesi durumunda da, diplomatik korumanın ve konsolosluk yardımının kişinin ülkesinde bulunduğu yabancı devlet bakımından ne gibi hukuki etkilerinin olabileceği ve bunlara yabancı devletin rıza göstermek zorunda olup olmadığı irdelenmesi ihtiyacı doğmaktadır.¹¹ Zira yabancı devlet kendisini AB üyesi devletlerin bu uygulamasına karşı bir yükümlülük altına sokmamayı tercih edebilir. Özellikle diplomatik korumaya ilişkin pek çok kural aynı zamanda zarar veren devletin de çıkarlarının zedelenmemesi için getirilmiştir.¹² Bu durumda kendi vatandaşı olmayan, AB yurttaşı kişiyi korumaya çalışan ancak yabancı devletin kabul etmemesi nedeniyle bunu gerçekleştiremeyen AB üyesi devletin sorumluluğu varsa da ortadan kalkar. Yani yabancı devletin bu koruma biçimini kabul etmemesi, Birlik üyesi devletlerin AB yurttaşını koruyamaması yükümlülüğünü yerine getirememesi bakımından bir hukuka uygunluk nedeni oluşturur.

Bu hukuka uygunluk nedeninin bir sınırının olup olmaması gerektiği de yine Uluslararası Sorumluluğa İlişkin Taslak Metin bakımından önemli sonuçlar doğurabilecektir. Adı geçen taslak metnin bir uluslararası sözleşme haline gelmesi ve yabancı devletin de bu sözleşmeyi kabul etmesi durumunda bireyin sahip olduğu bir temel hak ve özgürlüğün korunması söz konusuysa ne şekilde hareket edileceği de önem arz edecektir. Zira bu şartlar altında yabancı devlet, temel hak ve özgürlükler açısından diğer devletlerin, uluslararası toplumun ortak çıkarları adına yaptığı girişimleri engellemeye yükümlülüğünün altına girecektir. Aksi takdirde yalnızca AB üyesi devletlere değil uluslararası toplumun tamamına karşı bir yükümlülüğünü yerine getirmemiş olacaktır. Bu sebeple AB üyesi bir devletin kendi vatandaşı olmayan ama AB yurttaşı olan bireyi korumak adına “diplomatik koruma ve konsolosluk koruması” yolunu işletmesinin yabancı devletçe kabul edilmesinin zorunlu bir hale gelmesi ihtimali de mümkün olabilecektir.

Son olarak AB yurttaşları bakımından bahsedilen korumanın sağlanmasında bir husus daha göze çarpmaktadır. Bu da AB yurttaşı kişinin

¹¹ 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesinin 45/c ve 46. maddeleri ile 1963 tarihli Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesinin 8. maddesi uyarınca bir devlet vatandaşının yabancı bir devlet tarafından korunması 3. devletin rıza göstermesine bağlıdır.

¹² Bkz. Chittharanjan Felix AMERASINGHE, *Local Remedies in International Law*, Second edition, New York, Cambridge University Press, 2005, s. 49 – 51.

yabancı bir devlet ülkesinde zarara uğramasıdır. Oysa UHK'nun Diplomatik Korumaya İlişkin Taslak Metninin 1. maddesinde¹³, diplomatik koruma yolunun işletilmesi için bireyin yabancı bir devlet tarafından zarara uğratılmasından bahsedilmektedir. Bu zararın birey o yabancı devlet ülkesindeyken meydana gelmiş olması koşulu aranmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ABİDA'nın 23. maddesinde bahsedilen diplomatik korumanın yalnızca bireyin yabancı devlet ülkesindeyken uğradığı zararlar için getirildiği düşünülebilir. Yalnız bu düşünce bazı sorunları da beraberinde getirir. Öncelikle bireyin yabancı devlet tarafından, o devletin ülkesinde değilken zarara uğratılması ve vatandaşlığında olduğu devletin bu ülkede temsil edilmemesi durumunda, diğer AB üyesi devletlerin diplomatik koruma yolunu işletmek zorunda olup olmadıkları sorunuyla karşılaşılır. Bu sorun da bir başka sorunu beraberinde getirir. O da bir devletin diplomatik koruma yolunu işletebilmesi için yabancı devlet ülkesinde temsil edilmesi zorunluluğunun olup olmadığıdır. Dolayısıyla vatandaşlığında olduğu devletin temsil edilmediği devlet ülkesinde veya o ülke üzerinde bulunmadan yabancı devlet tarafından zarara uğratılan bireyin korunması yükümlülüğünün AB üyesi diğer devletler bakımından yalnızca konsolosluk yardımıyla sınırlı olması daha uygundur. Zira diplomatik korumanın AB üyesi devletler bakımından bu çerçevede bir yükümlülük olarak ele alınması uygulama bakımından bir çıkmazın oluşmasına neden olacak niteliktedir.

A. Diplomatik Koruma – Konsolosluk Yardımı Ayrımı

AB'nin adı geçen düzenlemelerinde diplomatik koruma ve konsolosluk korumasının “diplomatik koruma ve konsolosluk koruması” şeklinde bir arada ifade edilmesi, bu çalışmanın da çözüme kavuşturmaya çalıştığı esas meseleyi ortaya çıkarmaktadır. Zira bu iki kavram uluslararası hukuk bakımından iki farklı hususu ifade etmektedir. Uluslararası hukukta diplomatik koruma ve konsolosluk koruması veya yardımcı kavramları ayrı normlarla düzenlemiş, farklı hukuki mahiyetlere sahip kavramlardır.¹⁴

¹³ ILC, *Draft Articles on Diplomatic Protection*, http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_8_2006.pdf, Art. 1

¹⁴ Diplomatik ve konsolosluk koruması uluslararası hukukta bireyin vatandaşlığında olduğu devlet tarafından işletilebilen yollardır. Bununla birlikte mad-

Bu açıdan bakıldığında iki kavramın bir arada kullanılması, konsolosluk yardımı adı altında diplomatik otoritelerin mi devreye sokulmaya çalışıldığı sorusunu beraberinde getirmektedir. Oysa diplomatik koruma kavramı, uluslararası hukuk bakımından, içeriği konsolosluk yardımından farklı olan bir kavramdır. Dolayısıyla konuya diplomatik koruma, AB Hukuku açısından, konsolosluk yardımının işletilmesinin yöntemlerinden biriymiş gibi yaklaşmak çelişkili bir durumun da ortaya çıkmasına neden olur.

Bu çelişki, AB üyesi devletlerin üye olmayan devletlere karşı ve üye olmayan devletlerin AB üyesi devletlere karşı diplomatik koruma yolunu işletmeleri bakımından kendisini gösterir. Zira ilgili düzenlemelerde yer alan ifadenin olağan anlamıyla diplomatik korumaya ilişkin yeni bir uygulama getirdiği sonucuna varıldığında, artık AB üyesi devletlerin olağan anlamıyla diplomatik koruma yolunu hiçbir şekilde işletmeyecekleri yönünde bir iradeleri olduğu sonucu da ortaya çıkar. Bununla beraber böyle bir iradenin varlığı, diplomatik koruma uluslararası hukukta varolan bir kurum olduğu için AB üyesi devletlerin, kendilerine karşı Birlik üyesi olmayan devletler tarafından işletilen diplomatik koruma yolunu engelleyemez. Bir başka ifadeyle AB üyesi devletler, kendilerine karşı diplomatik koruma yolunun olağan anlamıyla işletilebilmesini kabul ederken, diğer devletlere karşı diplomatik koruma yolunu işletmeyecekleri taahhüdünde bulunmuş olurlar. Bu nedenle, ilgili düzenlemelerde yer alan ifadenin olağan anlamıyla diplomatik korumayı da kapsadığının kabul edilmesi durumunda bu kavramın içeriğinin net bir şekilde ortaya konması yerinde olur.

Diplomatik koruma ve konsolosluk yardımı kavramlarının her ikisinin de kökleri ülkesellik ve kişisellik ilkeleri arasındaki çelişkiye dayanmaktadır. Devletin, sınırları içerisinde yaşayan kişiler üzerinde kullandığı ülkesel yetkileri, bir başka devletin vatandaşlığında bulunan kişiye yönelik yetkileri ile çatışmaya neden olabilmektedir. Söz konusu çatışma devletlerin birbirlerinin egemenliklerine saygı duymaları gerekliliği çerçevesinde daha da önemli bir boyut kazanmaktadır. Dolayısıyla bu çerçevede, bireyin ilişki halinde olduğu yabancı devletin otorite

dede ifade edilen şekliyle, artık AB yurttaşlarının yabancı devlet ülkesinde korunmasını gerçekleştirebilme yetkisi yalnızca onların vatandaşlığında oldukları devlete ait değildir. Diğer üye devletler de bu korumanın birer muhatabı haline gelmişlerdir.

tesi, aynı bireyin vatandaşlığında olduğu diğer bir devlete karşı siyasi ve hukuki nedenlerle sınırlanmaktadır.¹⁵

Bireyin bir devlet tarafından korunduğu her durum diplomatik koruma yolunun işletildiği anlamına gelmez. Bazı şartlar altında devlet, diplomatları veya konsolosluk görevlileri aracılığıyla zarar gören bireyi korumak adına bir takım davranışlar sergileyebilir. Örneğin devletin, vatandaşının yabancı devlet ülkesinde sürdürdüğü ticaretin ve yatırım faaliyetlerinin öngörülür bir şekilde sürdürülmesini veya onun korunması adına hukuki temsilini sağlaması, diplomatik koruma yolunun işletilmesi anlamına gelmez.¹⁶

Uluslararası Adalet Divanı (UAD) da çeşitli kararlarında 1963 Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi (VKİS) uyarınca devletlerin hareket etmeleri ile diplomatik koruma yolunun işletilmesi arasındaki ilişki üzerinde durmuştur. LaGrand Davasında UAD, ABD'nin yargıladığı ve mahkum ettiği Alman vatandaşlarının 1963 tarihli VKİS'nin 36. maddesi çerçevesinde bilgilendirilmemesi nedeniyle meydana gelen zararlardan dolayı Almanya'nın diplomatik koruma yolunu işletebileceğini ifade etmiştir.¹⁷ UAD yine Avena Davasında tutuklanan bireylerin VKİS'nin 36. maddesi uyarınca konsolosluk koruması hakkında bilgilendirilmemeleri ile diplomatik koruma yoluna başvurulması hususlarının birbirinden ayrı konular olduğunu belirttiikten sonra ancak devletin uğradığı bir zararın da bulunduğu durumlarda diplomatik koruma yolunun işletilebileceğini ortaya koymuştur.¹⁸ Son olarak Diallo Davasında UAD konuya ilişkin bir başka tespitte daha bulunmuştur. Buna göre UAD bir devletin VKİS'nin 36. maddesi uyarınca bireyi konsolosluk yardımından faydalanabileceği yönünde bilgilendirmemesi sonucunda ortaya çıkan zararlardan dolayı, bireyin va-

¹⁵ Stefano BATTINI, "The Impact of EU Law and Globalization on Consular Assistance and Diplomatic Protection", in *Global Administrative Law and EU Administrative Law – Relationships, Legal Issues and Comparison*, Editörler Edoardo CHITI ve Bernardo Giorgio MATTARELLA, Heidelberg – Dordrecht – London – New York, Springer, 2011, s. 173.

¹⁶ Chittharanjan F. AMERASINGHE, *Diplomatic Protection*, Oxford – New York, Oxford University Press, 2008, s. 45.

¹⁷ *LaGrand Case (Germany v United States of America)*, Judgment, [2001] ICJ Rep 466, para. 42.

¹⁸ *Case Concerning Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v United States of America)*, Judgement, [2004] ICJ Rep 12, para. 40.

tandaşlığında olduğu devletin diplomatik koruma yolunu işletebileceği sonucuna varmıştır.¹⁹ Ayrıca bireyin haklarından dolayı da diplomatik koruma yolunun işletebileceğini ifade etmiştir.²⁰

Bu kararlar göstermektedir ki konsolosluk yardımı ile diplomatik koruma birbirinden farklı kavramlardır. Bununla beraber LaGrand ve Diallo Davalarında UAD bireyin haklarının korunması adına da diplomatik koruma yolunun işletebileceği yönünde bir adım atmıştır. Bu tespit son derece önemlidir. Zira getireceği sonuçlar diplomatik korumanın bireyin haklarının korunması adına işletebilecek bir yol haline gelebileceğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bugün için iki yol birbirinden ayrıdır. Ancak AB düzenlemelerinde yer alan “diplomatik koruma ve konsolosluk koruması” ifadesi ve UAD’nin kararlarındaki yaklaşım da göz önüne alındığında dikkat çekmektedir. Özellikle UAD kararlarındaki diplomatik korumanın bireyin haklarının korunmasını da gerçekleştirebilecek bir yol olabileceği yönündeki yaklaşım, bu iki kavramın AB üyesi devletler bakımından ortak bir payda da mı buluşturulmaya çalışıldığı sorusunu da ortaya koymaktadır.

Böyle bir yönelim olmasına rağmen, günümüz uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde diplomatik koruma ve konsolosluk yardımı birbirinden farklı yollardır. Konsolosluk yardımı konsolosluk memurları tarafından gerçekleştirilir. Bu kişiler çoğu zaman hukuki yardım sağlayan, hapisanede vatandaşlarını ziyaret eden ve duruşmaları takip eden kimselerdir.²¹ Bununla birlikte söz konusu faaliyetler bireyle kon-

¹⁹ *Case Concerning Ahmadou Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of Congo)*, Judgement, [2010] ICJ Rep 103, para. 160.

²⁰ *Case Concerning Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo)*, Preliminary Objections, [2007] ICJ Rep 103, para. 39.

²¹ Birey yabancı bir devlet ülkesinde bulunduğu süre boyunca vatandaşlığında bulunduğu devlet konsoloslüğundan bilgi ve tavsiye alma hakkına sahiptir. Konsolosluk yardımı daha çok kişinin tutuklanması veya alıkonulması durumlarında söz konusu olur. Böylesi şartlar altında konsolosluk yardımı çerçevesinde bireyin içine düştüğü durumun nedenleri araştırılır, onun ailesi ve avukatları ile iletişime geçilir ve çıkarları korunmaya çalışılır. (Pawel CZUBIK ve Piotr SZWEDO, “Consular Functions”, Max Planck Encyclopedia of Public International Law, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg, Heidelberg and Oxford University Press, www.mpepil.com, Makalenin son güncellenme tarihi Mayıs 2009, Son erişim tarihi 14.04.2011, paragraf 7, 8).

solosluk memuru arasında bir ilişki kurar. Bu kişilerin yabancı devlet memurları ile iletişime geçmeleri diplomatik koruma yolunun işletilmesi anlamına gelmez. Bu durumlarda devlet, vatandaşının uğradığı zararlardan dolayı kendisinin de zarara uğradığını ileri sürmemektedir. Ancak konsolosluk yardımının, devletin yetkili temsilcilerinin müdahalesiyle gerekli diğer şartların bir araya gelmesi durumunda diplomatik koruma yolunun işletilmesi halini alması da mümkündür.²²

Bu noktada diplomatik koruma yolunun işletilebilmesi için gerekli şartlardan birisi olan iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralı göze çarpmaktadır. Bireyin haklarını korumak adına konsolosluk yardımında bulunan bireyin vatandaşlığında olduğu devlet, onun ilişki içinde olduğu yabancı devlete karşı, o devletin iç hukuk yolları çerçevesinde sonuç alabilmesi adına yardımcı olmaktadır. Oysa diplomatik koruma yolunun işletilebilmesi için zarar gören bireyin, yabancı devletin iç hukuk yollarını tüketmesi ve sonuç alamaması veya iç hukuk yollarının tüketilmesini gerektirmeyen durumların bulunması bir ön koşuldur.²³ Bir başka ifadeyle konsolosluk yardımında bulunan devlet diplomatik koruma yolunun işletilebilmesi için gereken iç hukuk yollarının tüketilmesine yardımcı olmaktadır. Eğer iç hukuk yollarının tüketilmesinin sonuç vermeyeceği açıksa veya bireyin zararı iç hukuk yolları tüketilmesine rağmen giderilememişse, bireyin vatandaşlığında olduğu devlet söz konusu zararın aynı zamanda kendi zararı olduğundan hareketle diplomatik koruma yolunu işletebilecektir.

B. “Diplomatik Koruma ve Konsolosluk Koruması”na İlişkin Olarak AB Tarafından Ortaya Konan Belgeler ve Getirileri

“Diplomatik koruma ve konsolosluk koruması” hakkında AB müktesebatında yer alan hükümlerin ne şekilde uygulanacağı açık olmadığı için, uygulamada yol gösterici olması bakımından bir takım belgeler ortaya konmuştur.

²² Annemarieke KÜNZLI, “*Exercising Diplomatic Protection – The Fine Line Between Litigation, Demarches and Consular Assistance*”, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, Heidelberg Journal of International Law, Vol. 66, 2006, s. 335.

²³ AMERASINGHE, 2005, s. 28.

Süreç AB üyesi devletlerin hükümet temsilcilerinin 1995 yılında aldığı kararlarla başlamaktadır.²⁴ Bu kararın 1. maddesinde, AB yurttaşı her kişinin, kendi vatandaşlığında olduğu devletin daimi temsilciliğinin bulunmadığı yabancı devlet ülkesinde, diğer herhangi bir üye devletin diplomatik ve konsolosluk temsilcilerinin sağlayacağı konsolosluk koruması hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir. Aynı Kararın 5. maddesinin 1. paragrafında, 1. maddede bahsedilen korumanın AB yurttaşına ölüm, ciddi bir kaza veya hastalık, tutukluluk veya alıkonulma, ağır bir suçun mağduru olma, yardım talebinde bulunması veya vatandaşlığında olduğu devlete geri gönderilmesi durumlarında yardım etmeyi kapsayacağı belirtilmiştir. 5. maddenin 2. paragrafında ise Birlik üyesi bir devletin üye olmayan üçüncü devlet ülkesinde kendisinden talepte bulunan AB yurttaşı kişilere diğer şartlar altında da yardımda bulunacağı ortaya konmuştur.

Bununla beraber 2000 yılında Nice’te açıklanan Temel Haklar Şartı’nın “diplomatik koruma ve konsolosluk koruması” ifadesinin AB yurttaşlarının bir temel hakkı olarak düzenlemesi karşısında konunun ele alınması ihtiyacı doğmuştur. Bir önceki paragrafta bahsedilen kararın 8. maddesinde, söz konusu kararın yürürlüğe girmesinden 5 yıl sonra yenilenmesi gerektiği öngörülmüştür. Bu da Mayıs 2002 tarihine tekabül etmektedir. Bu sebeple AB Komisyonu bu konuya ilişkin bir Yeşil Kitap oluşturmuştur.²⁵

ABİDA’nın 23. maddesi daha önce Avrupa Topluluğu Antlaşması’nın (ATA) 20. maddesinde yer almaktaydı. Konuya ilişkin Yeşil Kitap da ATA’nın 20. maddesinin uygulanmasına açıklık getirilmesi hedeflenerek oluşturulmuştur. Bu çerçevede AB yurttaşının, ikamet ettiği ancak onun vatandaşlığında olduğu devletin konsolosluk makamının veya diplomatik misyonunun bulunmadığı yabancı devlet ülkesinde, diğer AB üyesi devletlerden diplomatik koruma yolunu işletmelerini talep

²⁴ *Decision 95/553/EC*, Decision of the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council of 19 December 1995 regarding protection for citizens of the European Union by diplomatic and consular representations, Official Journal L 314, 28/12/1995, s. 73 – 76.

²⁵ Bkz. *Green Paper, Diplomatic and Consular Protection of Union Citizens in Third Countries*, Presented by the Commission, Notice No. 2007/C 30/04, Official Journal of the European Union, Vol. 50, 10 February 2007, s. C 30/8, para. 1.2.

etme hakkına sahip olduğu ileri sürülebilmektedir.²⁶ Bir başka ifadeyle bu belge çerçevesinde, AB'nin hedefinin diplomatik koruma yolunu bireyin bir hakkı ve aynı zamanda AB üyesi devletlerin yükümlülüğü haline getirme amacıyla olduğunun kesin olarak anlaşıldığı sonucuna ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle söz konusu metnin neler getirdiğinin dikkatli bir şekilde ortaya konması gerekmektedir.

Yeşil Kitap, giriş bölümünde AB Hukuku çerçevesinde doğal afetler, terörist eylemler veya silahlı çatışmalar gibi durumlarda bireyin korunması adına yabancı devlet ülkesinde kullanılabilecek pek çok yol olduğunu; ancak AB yurttaşlarının seyahat ettikleri veya buldukları ülke sayısının günden güne arttığını vurgulamaktadır. Aynı zamanda dünya üzerinde bulunan bütün devletlerde temsil edilen sadece 3 üye devlet olduğu diğer devletlerin vatandaşlarının bu sebeple yabancı devlet ülkesinde Birlik üyesi bütün devletler tarafından korunmalarının sağlanmasının çok önemli olduğu ifade edilmektedir.²⁷ Bu çerçevede AB yurttaşlarının konsolosluk yardımı hakkında bilgilendirilmelerinin ve bu yolun etkin bir şekilde işletilmesinin çok önemli olduğu belirtilmekte, ancak aynı şekilde diplomatik koruma yolu açısından böyle bir yorumda bulunulmamaktadır.²⁸

Yeşil Kitap, konsolosluk yardımının öngörüldüğü hususlar üzerinde durmakta ve bu durumlarda AB yurttaşlarının korunmasının “diplomatik koruma ve konsolosluk koruması” şeklinde yerine getirileceğini ifade etmektedir.²⁹ Yani Yeşil Kitap aslında konsolosluk yardımı için gerçekleştirilebilecek bazı uygulamalara ilişkin tavsiyelerde bulunmakta ancak olağan anlamıyla diplomatik korumanın AB yurttaşlarının bir hakkı ve AB üyesi devletlerin yükümlülüğü olduğu yönünde bir açıklamaya yer vermemektedir. Diplomatik korumanın bir temel hak olarak ele alınması gerektiği yönünde de bir tavsiye veya ifadeye rastlanmamaktadır.

Daha sonra AB Komisyonu, 5.12.2007 tarihli 2007-2009 Eylem Planın-

²⁶ Noura KARAZIVAN, “*Diplomatic Protection: Taking Human Rights Extraterritorially*”, Canadian Yearbook of International Law (Annuaire canadien de Droit international), Vol. XLIV, 2006, s. 350.

²⁷ *Green Paper*, Notice No. 2007/C 30/04, s. C30/8, C30/9, para. 1.4 – 1.6.

²⁸ Bkz. *Green Paper*, Notice No. 2007/C 30/04, s. C30/9, para. 2.

²⁹ Bkz. *Green Paper*, Notice No. 2007/C 30/04, s. C30/12, para. 4.2 ve s. C30/13, para. 5, 6.

da konuya yaklaşmıştır. Bu eylem planının kapsamı ise AB Komisyonunun konsolosluk yardımını geliştirerek uygulaması olarak ortaya konmakta, ancak ileride diplomatik korumaya ilişkin gerçekleştirilecek eylemlere hanel getirmeyeceği de ifade edilmektedir.³⁰

Komisyon 23.03.2011 tarihli Tebliğinde ise, 2007-2009 Eylem Planında öngörülen konsolosluk korumasının geliştirilmesi konusunu, edinilen tecrübeler ve yeni kurumsal işbirliği çerçevesinde ele almakta, ancak yine diplomatik korumaya ilişkin bir yaklaşım sergilememektedir.³¹

Son olarak AB Komisyonu'nun Yönerge teklifi bulunmaktadır. Bu teklifte de konsolosluk korumasının daha etkin bir şekilde korunması için bir taslak hazırlanmış olup, diplomatik korumaya ilişkin herhangi bir düzenleme yer almamakta, ancak diplomatik koruma yolunun işletilemeyeceğine ilişkin bir ifadeye de rastlanmamaktadır.³²

Görüldüğü üzere diplomatik koruma üzerinde durulmamakta, ancak Eylem Planında da belirtildiği üzere diplomatik koruma yolunun işletilmesine ilişkin bir durumun olmayacağı söylenmemektedir. Yani konsolosluk korumasına başvurulduğu takdirde, bu yolun nasıl daha etkin kullanılabilmesine ilişkin çalışmalar bulunsa da, diplomatik koruma yoluna başvurulmasının mümkün olmadığı ve bu yola başvurulursa ne gibi hukuki sonuçların ortaya çıkacağı üzerinde durulmamaktadır.

C. ABİDA'nın 23. Maddesinin AB Üyesi Devletler Bakımından Sonuçları

ABİDA'nın 23. maddesinin üye devletler bakımından ne tür hükümler doğuracağına irdelenmesi gerekmektedir. Zira söz konusu maddenin

³⁰ *Action Plan 2007-2009 – Effective Consular Protection in Third Countries: The Contribution of the European Union*, Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the European Economic and Social Committee or the Regions, Commission of the European Communities, COM (2007)767 final, 5.12.2007, s. 7.

³¹ Bkz. *Consular Protection for EU Citizens in Third Countries: State of Play and Way Forward*, Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, COM (2011) 149 final, 23.03.2011, s. 2, 5, 6, 13.

³² Bkz. *Proposal for a Council Directive on Consular Protection for Citizens of the Union Abroad (Text with EEA)*, COM(2011) 881 final, 2011/0432 (CNS), 14.12.2011, s. 2, 7,8, 10, 14.

diplomatik koruma kurumunu düzenleyip düzenlemediği açık değildir. Diplomatik koruma kurumunu düzenlediği kabul edildiğinde de bu durumun sonuçlarının neler olacağı hususunda bir belirlilik bulunmamaktadır.³³ Zira bir uluslararası hukuk kurumu olarak diplomatik koruma, devlete ait bir hak olarak kabul edilmekte ve UHK'nun diplomatik korumaya ilişkin taslak metninden de aynı sonuca ulaşılmaktadır. Bununla beraber devletin diplomatik koruma yolunu işletmekle yükümlü olduğunu iddia etmek ve daha da ileri giderek bunun bireye tanınan bir hak olduğunu kabul etmek, genel uluslararası hukuk kuralları bakımından ilginç sonuçları da beraberinde getirmektedir.³⁴

Diplomatik koruma yolunun üye devletler bakımından bir yükümlülük olduğunun kabul edilmesi her şeyden önce, bu yolu işletmeyen devletin sorumluluğunun ileri sürülebilmesini gerektirmektedir.³⁵ Bu nedenle AB yurttaşının, başvurabileceği hukuk yolları çerçevesinde, diplomatik koruma yolunu işletmeyen devletten bunun sonuçlarını gidermesini talep etmesi söz konusu olur.

23. maddenin lafzına bakıldığı takdirde, daha ziyade bir yükümlülük yaratıldığı görülmektedir. Bir başka ifadeyle başvurulması öngörülen yolun ne şekilde işletilmesi gerektiğine dair tavsiye niteliğinde bir düzenlemenin bulunduğu söylenemez. Dolayısıyla bu yolun olağan anlamıyla diplomatik koruma olduğunun kabul edilmesi halinde AB üyesi devletlerin diplomatik koruma hakkına sahip olup olmadıkları sorunu ortaya çıkar.

³³ Diplomatik koruma, hem AB üyesi devlet vatandaşlarının, üye olmayan üçüncü devlet ülkelerinde uğradıkları zararların giderilmesinin sağlanması bakımından hem de üye devletlerin birbirlerinin vatandaşlarına yönelik vermiş oldukları zararların giderilmesi açısından daha farklı bir anlam kazanmıştır. Oysa genel uluslararası hukuk kuralları açısından, özellikle insan hakları hukukunun da etkileri dikkate alınmaya başlamadan önce, diplomatik koruma ne şekilde uygulanacağı son derece açık bir uluslararası hukuk kurumuydu (Bkz. ORAKHELASHVILI, s. 327).

³⁴ Bkz. Yoram DINSTEIN, "Diplomatic Protection of Companies under International Law", International Law: Theory and Practice (Essays in Honour of Eric Suy), Editör Karel WELLENS, The Hague – Boston – London, Martinus Nijhoff Publishers, 1998, s. 506.

³⁵ VIGNI, s. 2.

D. AB Yurttaşlarının Sahip Oldukları Haklar Bakımından Diplomatik Koruma ve Konsolosluk Koruması

Bu soruya cevap bulabilmek için öncelikle ABİDA'nın 23. maddesinde bahsedilen diplomatik koruma kavramının tam anlamıyla bireye tanınan bir hak yaratıp yaratmadığının ortaya konması gerekliliği bulunmaktadır. Bu husus, şu an itibariyle hiçbir ulusal mahkeme önünde ileri sürülmemiştir.³⁶

Diplomatik korumanın bireye tanınan bir hak olduğunun kabul edilmesi durumunda, bu hakkın ABİDA'nın 2. bölümünde düzenlenen diğer haklarla aynı nitelikte olup olmadığı sorunu da beraberinde gelir. Aynı etkinlikte olup olmamasına göre bu hakkın hangi hukuk yolları çerçevesinde ileri sürülebileceğinin ya da sürülemeyeceğinin açıklanması bir ihtiyaç olarak ortaya çıkar. Zira bireye tanındığı kesin olarak kabul edilen bir hakkın, o birey tarafından hukuk yolları çerçevesinde ileri sürülebilmesi gerekir.³⁷

ABİDA'nın 23. maddesi, "Ayrımcılık Yasası ve Birlik Yurttaşlığı" başlıklı ikinci bölümde düzenlenmektedir. Bu bölümün ilk maddesi olan 18. maddenin 1. paragrafında mevcut özel düzenlemelere hanel getirmemek şartıyla, vatandaşlık bağına dayanılarak uluslararası antlaşmaların uygulanması bakımından ayrımcılık yapılamayacağı ifade edilmektedir. Yani bu hüküm 23. madde açısından değerlendirildiğinde, Birlik üyesi bir devletin yabancı devlet ülkesinde zarar gören diğer Birlik üyesi bir devletin vatandaşını aynı kendi vatandaşı gibi koruması gerekir.

Zaten bu husus 23. madde metninde de açıkça ifade edilmiştir. Dolayısıyla ABİDA'nın 23. maddesinde ayrımcılık yasasının diplomatik ve konsolosluk koruması bakımından özel olarak ele alındığı ortadadır.³⁸ Bu nedenle AB yurttaşlarının söz konusu korumadan faydalanamamaları halinde, hem üye devletlerin iç hukuklarında hem de ABAD ve başvurma hakkına sahip oldukları diğer uluslararası hukuk yolları çerçevesinde, ilgili üye devletlerin uluslararası sorumluluklarını ileri sürebilmeleri mümkün olur.

³⁶ MORARU, s. E – 82.

³⁷ VIGNI, s. 2.

³⁸ MORARU, s. E – 77.

E. ABİDA'nın 23. Maddesinin AB Üyesi Devletler Tarafından Uygulanması

ABİDA'nın 23. maddesinde yer alan “diplomatik koruma ve konsolosluk koruması” ifadesinin diplomatik koruma açısından uluslararası hukukta öngörülen anlamıyla kabul edilmesi iki hususu beraberinde getirir. Öncelikle kişinin vatandaşlığında olmadığı AB üyesi devletler bakımından, diplomatik koruma yolunun işletilebilmesi için aranan vatandaşlık bağı koşulunun bir istisnasına yer verilmiş olur. Ancak bu istisna, ancak kişinin vatandaşlığında olduğu devletin, onun bulunduğu yabancı devlet ülkesinde temsil edilmemesi durumunda uygulama alanı bulur.

Diğer husus ise, kişinin vatandaşlığında olduğu devlet bakımından diplomatik koruma yolunu işletmenin bir yükümlülük veya hak mı olduğu sorusuna verilecek cevap çerçevesinde şekillenir. Söz konusu korumanın konsolosluk yardımının yanı sıra diplomatik koruma yolunu da düzenlendiğinin kabul edilmesi durumunda, diplomatik koruma artık AB üyesi devletler açısından farklı sonuçlar doğurur. Zira diplomatik koruma AB Hukuku bakımından farklı bir özellik kazanır.

Öncelikle zarara uğrayan bireyin vatandaşlığında olmadığı bir devlet açısından yükümlülük haline gelecek olan diplomatik korumanın, evleyle vatandaşlığında olduğu devlet açısından da bir yükümlülük olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği sorunuyla karşılaşılır. Burada da ikili bir ayrım çerçevesinde değerlendirme yapılması ihtiyacı doğar. İlk olarak, uluslararası hukuk tarafından devletin bir hakkı olarak nitelendirilen diplomatik korumanın, Birlik üyesi devlet bakımından bir istisnasının düzenlenip düzenlenmediğinin açıklığa kavuşturulması gerekir. AB üyesi bir devlet, Birlik düzenlemeleriyle bağlıdır. Dolayısıyla bu durum diplomatik koruma yolunu işletmenin kendisi açısından sınırlandırılması anlamına gelmekteyse, devlet bu hakkından feragat etmiş olur. Bununla beraber konuya ilişkin Birlik düzenlemelerinde böyle bir durumdan bahsedilmemektedir. Bu nedenle Birlik üyesi diğer bir devlet açısından öngörülen bu yükümlülük, kişinin vatandaşlığında olduğu üye devletin diplomatik koruma hakkını kullanmasına hanel getirmemektedir.

İkinci olarak, bireyin yalnızca vatandaşlığında olduğu devletinin temsil edilmediği yabancı devlet ülkesinde uğradığı zararlar bakımından bir diğer üye devletin diplomatik koruma yolunu işletme yükümlülüğü

varsa bu yükümlülüğün bireyin vatandaşlığında olduğu devlet açısından da bulunup bulunmadığı sorusuyla karşılaşılır. Bu soruya verilecek cevap önemlidir. Zira diplomatik koruma, uluslararası hukukta yukarıda da belirtildiği üzere, yabancı devlet ülkesinde temsil koşulu-na bağlı olarak işletilen bir yol değildir. Dolayısıyla bireyin vatandaşlığında olmadığı bir devlet açısından yükümlülük olarak öngörülen bir hususun, vatandaşlığında olduğu devlet için de yükümlülük olduğunun kabul edilmesi olağandır. Bunun en önemli nedeni diplomatik koruma yolunun işletilebilmesi için vatandaşlık bağına atfedilen önemdir. Vatandaşlık bağına bu kadar bağlı bir uluslararası hukuk yolunun, vatandaşlık bağı bulunmayan devlet açısından bir yükümlülük olarak nitelendirilmesi ve kişinin vatandaşlığında olduğu devletin bir yükümlülüğünün olmadığı söylenmesi büyük bir çelişki olur.

AB üyesi devletin, vatandaşının kendisinin temsil edilmediği bir devlet ülkesinde zarara uğraması halinde, kendisinin bir hakkı veya yükümlülüğü olarak nitelendirilecek diplomatik koruma yolu açısından bir başka önemli durum daha göze çarpmaktadır. Buna göre söz konusu devlet, vatandaşının uğradığı zararlardan dolayı diplomatik koruma yolunu işletmek istediği takdirde, AB yurttaşı için diplomatik koruma yolunu işletmekle yükümlü olan üye devletin sorumluluğunun ortadan kalkıp kalkmadığı sorunu ortaya çıkar. Böylece söz konusu yolun sadece kişinin vatandaşlığında olduğu devletin diplomatik koruma yoluna başvurmaması neticesinde mi diğer AB üyesi devletler bakımından bir yükümlülük olduğu sorusuna da cevap verilmiş olur.

Böyle bir durumla karşılaşıldığında ne şekilde davranılması gerektiği açık bir şekilde ortaya konmamaktadır. Zaten ortaya konmaması olağandır. Zira söz konusu düzenlemenin uluslararası hukukun genel kuralları çerçevesinde uygulanan diplomatik koruma olarak düzenlenip düzenlenmediği bile açık değildir. Bu nedenle açık olmayan bir hususun sonuçlarının açıkça düzenlenmesi beklenmez. Dolayısıyla yapılacak değerlendirme de diplomatik korumanın olağan anlamı çerçevesinde kullanıldığının kabul edilmesi şartına bağlıdır. Zarar gören kişinin vatandaşlığında olmadığı diğer AB üyesi devletlerden her birisi, bireyin zarara uğradığı yabancı devlet ülkesinde uğradıkları zararlardan dolayı diplomatik koruma yolunu işletmek zorundadır. Varolan düzenlemeler bu sonucu doğurmaktadır. Bununla beraber, kişinin vatandaşlığında olduğu devlet, genel uluslararası hukuk kuralları çerçe-

vesinde varolan diplomatik koruma hakkını kullanmak isteyebilir.³⁹ Sonuç olarak diplomatik koruma yolu devletin vatandaşının uğradığı zararı kendi zararı olarak kabul etmesi karinesine dayanmaktadır. Diplomatik koruma yolunu işletmenin kişinin vatandaşlığında olduğu devletin de evleviyetle yükümlülüğü olduğu kabul edilirse, devlet bu yükümlülüğüne uygun bir şekilde hareket etme baskısı altında olur.

Bu aşamada önemli bir husus daha ortaya çıkar. Diplomatik koruma yolunun işletilmesinde, kişinin uğradığı zarar, aynı zamanda onun vatandaşlığında olduğu devletin de zararı olduğu karinesine dayandığına göre, söz konusu yolu, kişinin vatandaşlığında olmadığı bir diğer AB üyesi devletin işletmesi durumunda zararın artık o devlete mi ait olarak görüldüğü sorusunun cevaplanması gerekir. Zira bu durumda AB üyesi bir devletin temsil edilmediği yabancı devlet ülkesinde bulunan vatandaşının uğradığı zararın aynı zamanda o devletin zararı olarak görülmediği sonucu ortaya çıkar. Bununla beraber söz konusu zararın diğer bir devletin zararı olarak kabul edilmesi de, uluslararası hukukun genel kuralları çerçevesinde temellendirilemez ve zarar veren devlet bu şekilde işletilen diplomatik koruma yolunun hukuki sonuçlarını kabul etmeme hakkına sahiptir.

Bu korumanın AB yurttaşlığından kaynaklanması sebebiyle, kişinin uğradığı zararın aynı zamanda AB'nin uğradığı zarar olarak kabul edildiği düşünüldüğünde de, neden uluslararası örgütlerde olduğu gibi “fonksiyonel koruma” benzeri bir yolun öngörülmediği sorunu ortaya çıkar. AB, kurumları aracılığıyla söz konusu zararın giderilmesini sağlayabilecek bir örgütlenmeye sahiptir. Dolayısıyla bu aşamada giderilmesi öngörülen zarar bireyin zararı olup, devletin zararının dikkate alınmadığı ortadadır. Bu sebeple “diplomatik koruma ve konsolosluk koruması” adı altında işletilmek istenen yolun, diplomatik koruma olmadığı sonucu doğar.

Kişinin vatandaşlığında olduğu devlet diplomatik koruma yolunu işlettiği takdirde ne olacağı da açık değildir. Öncelikle genel uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde, zarar veren devlet, kişinin vatandaşlığı-

³⁹ Diplomatik koruma yolunun işletilmesinin devlet açısından bir hak olarak nitelendirilmesi devlet egemenliğiyle yakından ilişkilidir. Devletin sahip olduğu bu hakkı kaybetmesi, aynı zamanda onun egemenliğinin AB Hukuku bakımından daha da sınırlandırılması anlamına gelecektir (Bkz. MORARU, s. E – 76).

ğında olduğu devletin bu yolu işletemeyeceğini ileri süremez. Bunun yanı sıra aynı yabancı devletin diğer bir AB üyesi devletin diplomatik koruma yolunu işletmesine karşı çıkması da söz konusu olabilir. Bu nedenle uluslararası hukuk ve AB hukuku bakımından bireyin vatandaşlığında olduğu devletin diplomatik koruma yolunu işletmesinde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Ancak böyle bir durumda diğer AB üyesi devletlerin yükümlülüklerinin ortadan kalktığına yönelik de bir hüküm bulunmamaktadır. AB düzenlemelerinde önem verilen husus bireyin uğradığı zararın giderilmesidir. Dolayısıyla bu konuda bireyin zararını en etkin şekilde gidermeye yönelik değerlendirmelerin yapılması uygun olur. Bireyin vatandaşlığında olduğu devletin diplomatik koruma yolunu işletmesi durumunda, diğer üye devletlerden de bu yolun işletilmesini talep etmek anlamsız olur. Bununla beraber bu yolu işleten devletin amacına uygun hareket etmemesi veya yabancı devletle ilişkilerinin akıbeti açısından bireyin çıkarlarını ikinci plana atması gibi durumlarda, diğer üye devletlerin de bireyin çıkarlarını korumak adına hareket etmeleri yerinde olur. Bir başka ifadeyle kişinin vatandaşlığında olduğu devletin diplomatik koruma yolunu işletmesi halinde, üçüncü devletin yükümlülüğünün somut olayın şartlarına göre değerlendirilmesi gerekir.

Yalnız, böyle bir yükümlülüğün sadece kişinin vatandaşlığında olduğu devletin yabancı ülkede temsil edilmemesi durumuyla sınırlı olması, yine diğer üye devletlerin işlettiği yolun diplomatik koruma olması bakımından çelişkili olur. Zira kişinin vatandaşlığında olduğu devletin temsil edildiği bir yabancı devlet ülkesinde de birey, diplomatik koruma yolunun işletilmemesi neticesinde zararının giderilememesi sonucuyla karşılaşabilir. Bununla birlikte söz konusu durumda diğer üye devletlerin diplomatik koruma yolunu işletme yükümlülüğü yoktur. Görüldüğü üzere mesele kişinin vatandaşlığında olduğu devletin yabancı devlet ülkesinde temsil edilip edilmemesidir. Bu sebeple bahsedilen düzenlemelerin diplomatik koruma yolunu değil, konsolosluk yardımını düzenlediğinin kabul edilmesi yerinde olur.

F. Diplomatik Korumanın AB Yurttaşları Bakımından Temel Hak Olarak Nitelendirilebilirliği

ABİDA'nın 20/2-c ve 23. maddelerinde düzenlenen ve bireyin sahip olduğu bir hak olarak ifade edilen "diplomatik koruma ve konsolosluk koruması"nın bir temel hak olup olmadığı, ABTHŞ'nin 46. maddesi de

dikkate alındığında irdelenmesi gereken bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Adı “Temel Haklar Şartı” olarak ifade edilen bir düzenlemede yer alan kavramların temel hak olarak ele alınması gerekliliği beraberinde gelir. Bununla birlikte böylesi bir değerlendirmenin özellikle diplomatik koruma açısından uluslararası hukukta önemli sorunlar doğuracağı da açıktır. Bu sebeple “diplomatik koruma ve konsolosluk koruması” şeklinde belirtilen korumanın ABTHŞ’nin hukuki niteliği ve etkileri çerçevesinde de değerlendirilmesi gerekir.

AB yurttaşlığı bir ülkeden, ulustan ve hatta kültürden bağımsız olarak oluşturulan, ilk kez Maastricht Antlaşmasında düzenlenen ve son olarak birtakım değerler ve içerik bakımından ABTHŞ⁴⁰ ile geliştirilen bir kavramdır. Ulusal üstü hakların bir araya geldiği bir kurumdur.⁴¹ ABTHŞ, AB yurttaşlığına bağlı olarak sahip olunabilen temel hak ve özgürlüklere ilişkin düzenlemeleri içeriğinde barındırmaktadır.

ABTHŞ, 2009 yılına kadar bağlayıcı güce sahip değildi.⁴² Lizbon Antlaşmasının AB Antlaşmasının 6. maddesinde değişiklik yapan 1. maddesinin 8. paragrafında ABTHŞ’nin AB Hukukunda diğer uluslararası antlaşmalar ile aynı hukuki etkiye sahip olacağı ifade edilmektedir. Buna göre AIHS ile birlikte uygulama alanı bulan ABTHŞ’nin maddeleri, AB Hukukunun amaçları çerçevesinde yorumlanarak uygulanır.⁴³

⁴⁰ ABTHŞ, 1999 yılında ABAD’ın önerisinin AB tarafından uygun bulunması üzerine oluşturulmuştur. Amaç Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı ve diğer insan haklarına ilişkin araçlarda öngörülen güvencelerin tamamını kapsayacak şekilde bir uluslararası hukuk metni hazırlanması olmuştur. Temel Haklar Şartı 2000 yılında Avrupa Konseyi tarafından Nice’te ilan edilmiş fakat üye devletler arasındaki anlaşmazlıklara bağlı olarak bir uluslararası antlaşma halini almamıştır. Bununla birlikte AB Parlamentosu bu belgenin Topluluk Antlaşmalarıyla birlikte uygulanmasını önermiş ve bu düşünce AB Komisyonu tarafından benimsenmiştir (Dinah SHELTON, “*The Boundaries of Human Rights Jurisdiction in Europe*”, *Duke Journal of Comparative & International Law*, Vol. 13(1), 2003, s. 116,117).

⁴¹ Olteanu Camelia NICOLETA, “*European Citizenship Versus National Citizenship*”, *Agora International Journal of Juridical Sciences*, Vol. 2010(2), 2010, s. ccclxxxiii.

⁴² Bu tarihe kadar AB Şartının bağlayıcı güce sahip olmamasına ilişkin olarak bkz. CHRONOWSKI, s. 458 – 460.

⁴³ Bkz. Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and to the Treaty Establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 Decem-

ABTHŞ'nin 46. maddesi uyarınca "diplomatik koruma ve konsolosluk koruması", AB yurttaşlarının yabancı devlet ülkesinde zarar görmeleri ve kendi vatandaşlığında oldukları devletlerinin söz konusu ülkede temsil edilmemesi durumunda diğer üye devletlerin vatandaşlarıyla aynı şartlar altında ileri sürebilecekleri bir temel haklarıdır. Tabii böyle bir saptama diplomatik koruma açısından cevaplanması gereken daha fazla sorunun olduğunu ortaya koymaktadır.

Öncelikle genel uluslararası hukuk tarafından düzenlenen şekliyle diplomatik korumanın birey bakımından belirli şartlar altında mı bir temel hak ve özgürlük olarak tanındığının açıklanması gerekir. Zira bir önceki paragrafta da ifade edildiği üzere 46. maddenin lafzı, bireyin, vatandaşlığında olduğu devletin temsil edilmediği durumlarda böyle bir temel hakka sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada cevaplandırılması gereken soru ABTHŞ'nin 46. maddesi uyarınca bireyin Birlik üyesi diğer devletler bakımından sahip olduğu, ancak vatandaşlığında olduğu devlet bakımından hiçbir etkisi olmayan diplomatik koruma adında bir temel hakkının olup olmadığıdır. Kısaca özetlenecek olursa, bu durumda devlete ait olan bir hak hem bir başka devlet için onun yükümlülüğü olur, hem de birey açısından temel hak olarak nitelendirilir. Ancak bireyin vatandaşlığında olduğu devlet bakımından bir yükümlülük olmadığı kabul edilmiş olur ve birey o devlete karşı bir temel hakkının bulunduğunu ileri süremez.

Bu açıdan söz konusu korumanın diplomatik koruma yolunu da içerdiğini kabul etmenin insan hakları hukuku bakımından olumlu bir gelişme olduğu düşünülse de, olumsuz bir yanının olduğunun da gözden kaçırılmaması gerekir. Zira bu durumda ABTHŞ'nin tarafı olan devletlerin bir kısmına karşı ileri sürülemeyen bir temel haktan bahsedilmiş olur. Oysa insan hakları hukuku mütekabiliyet ilkesinden bağımsız olup, uluslararası toplumun ortak çıkarlarını gözetmektedir. Bu bakımdan söz konusu hakların, bütün devletlere karşı ileri sürülebilir nitelikte olması gerekir. Dolayısıyla diplomatik koruma AB Hukuku çerçevesinde bir temel hak ve özgürlük olarak kabul edilirse, bireyin vatandaşlığında olduğu devlete karşı da ileri sürebileceği bir temel hak ve özgürlük olur. Söz konusu nedenle de birey, vatandaşlığında olduğu devlet ister yabancı devlet ülkesinde temsil edilsin, ister edil-

ber 2007, Notice No. 2007/C 306/01, Official Journal of the European Union, English edition, Volume 50, 17 December 2007, Article 1, para. 8, s. C 306/13.

mesin ona karşı bu temel hakkını ileri sürebilir. Devletin hakkı olan bir uluslararası hukuk kurumu, bireyin temel hakkı haline gelir ve diplomatik koruma yolunu işletmeyen devlet, bir insan hakları ihlalinde bulunmuş olur.

Yukarıda yapılan açıklamalar çerçevesinde “diplomatik koruma ve konsolosluk koruması” ifadesinin yalnızca olağan anlamıyla diplomatik koruma yolunu da kastettiği şeklindeki bir değerlendirmenin ve diplomatik korumayı bir de bireyin sahip olduğu sınırlı hallerde kullanılabilir bir temel hak haline getirmenin pek çok çelişkiyi ve tartışmalı noktayı beraberinde getireceği ortadadır. Bu nedenle konuya ilişkin düzenlemelerin ilgili maddelerinde yer alan hususun ne anlama geldiği açıkça ifade edilmeden, olağan anlamıyla diplomatik korumanın AB yurttaşının sahip olduğu bir temel hak olarak nitelendirilmesinden kesinlikle kaçınılması gerekir.

G. Diplomatik Korumaya İlişkin Taslak Metin Paralelinde ABİDA'nın 23. Maddesi

UHK'nun 2006 tarihli diplomatik korumaya ilişkin taslak metni, söz konusu uluslararası hukuk kurumunu bir bütün olarak ele alması bakımından olumlu görülmele beraber pek çok açıdan da eleştirilmekte ve uygulamadan kaynaklanacak sorunların ne şekilde giderilebileceğine dair çözüm yolları aranmaktadır. Bu süreçte bir de diplomatik korumanın, AB düzenlemelerinde yer aldığı şekliyle bireyin temel hak ve özgürlüğü ve devletin yükümlülüğü olduğunun kabul edilmesi daha başka sorunların da ortaya çıkmasına neden olacaktır.

Söz konusu taslak metnin 2. maddesinin devletin bir hakkı olarak bahsettiği diplomatik koruma yolunun işletilebilmesi yetkisinin ancak zarara uğrayan kişinin vatandaşlığında bulunduğu devlete ait olduğu aynı taslak metnin 3. maddesinde ifade edilmektedir. Bu kuralın istisnasının da 8. madde olduğu belirtilmektedir. 8. madde uyarınca bu istisnaların belirli şartların gerçekleşmesi koşuluyla ve diplomatik koruma yolunu işletecek devletle ilişkilerinin niteliği itibarıyla vatansızlar ve mülteciler olabileceği öngörülmektedir. Taslak metinde diplomatik korumanın özel bir anlamına yer verilmemektedir. Bununla beraber 16. maddede, taslak metnin diplomatik korumaya ilişkin düzenlemelerinin devletin, gerçek kişilerin, tüzel kişilerin ve diğer birimlerin uluslararası hukuka aykırı bir davranışla uğradıkları zararların gide-

rilmesinde başvurabilecekleri uluslararası hukukun öngördüğü diğer yolları etkilemeyeceği hüküm altına alınmaktadır. Yani diplomatik koruma yolu tek bir anlama sahip olmakta ve bu anlam dışında başvurulacak yollar “diğer yollar” olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca 17. madde, yatırımların korunması konusunda olduğu gibi taslak maddelerin, uluslararası hukukun özel kurallarının kapsamına giren konularında uygulanamayacağı ifadesine yer vermektedir.

Daha önce ABİDA'nın 23. ve ABTHŞ'nin 46. maddeleri uyarınca diplomatik koruma yolunu işletmenin bireyin vatandaşlığında bulunduğu devlet bakımından bir yükümlülük olarak nitelendirilmediği ve söz konusu devletin hakkı olmaya devam ettiği üzerinde durulmuştu. Bununla beraber bireyin vatandaşlığında bulunduğu devlet açısından yükümlülük olmayan ve bireyin temel hak ve özgürlüğü olarak nitelendirilen diplomatik koruma yolunu işletmenin, diğer AB üyesi devletler bakımından yükümlülük olmasının da çelişki yaratacağı ifade edilmişti. İşte bu noktada AB düzenlemelerinde bahsedilen uluslararası hukuk kurumunun olağan anlamıyla diplomatik koruma olduğunun kabul edilmesinin taslak metinle çatışan bir yönü daha ortaya çıkacaktır. Bununla beraber ortaya çıkan zararların giderilmesi bakımından öngörülen diğer yolların uygulanmasının önüne de bir engel konulmaya çalışılmadığı ortadadır. Dolayısıyla diplomatik korumaya ilişkin taslak metin açısından değerlendirildiğinde AB'nin düzenlediği şekliyle diplomatik koruma, uluslararası hukukun genel kuralları bakımından anlaşılabilir diplomatik korumadan daha farklı bir anlama sahip olacaktır.

Sonuç

AB Hukuku içerisinde “diplomatik koruma ve konsolosluk koruması” ifadesine yer veren ve bu çalışmada değerlendirilen maddelerin olağan anlamıyla diplomatik koruma kurumu bakımından farklı bir düzenleme getirildiği kesin olarak söylenememektedir. İlgili maddelerde yer alan terimsel ifade, uluslararası hukuktaki olağan anlamıyla diplomatik korumadan farklı değildir. Bu sebeple AB Hukukunda lafzi yorumla diplomatik korumanın bir temel hak olduğunu ileri sürmenin önünde bir engel de bulunmamaktadır. Bununla birlikte madde içerikleri ve diğer belgeler incelendiğinde, burada gerçekleştirilmeye çalışılan korumanın konsolosluk yardımı olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu sonuca hem maddelerin, söz konusu korumanın kapsamının ne olduğu-

nu gösteren hükümlerinden hem de diplomatik koruma kurumunun uluslararası hukuk bakımından kabul edilen unsurları çerçevesinde yapılan değerlendirmelerden ulaşılmaktadır. Dolayısıyla AB Hukuku açısından da diplomatik korumanın genel uluslararası hukuk kuralları ekseninde uygulama alanı bulması en uygun çözümdür. Diplomatik korumanın AB Hukukunda bireyin temel hakkı ve bireyin vatandaşlığında olduğu devletin değil ama bir başka üye devletin yükümlülüğu olarak kabul edilmesi ve olağan anlamıyla uygulanmaya çalışılması pek çok çelişki ve çatışmayı ortaya çıkaracak niteliktedir.

Kaynakça

- AKKUTAY, Ali İbrahim; *Diplomatik Koruma ve İnsan Hakları İlişkisi*, yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.
- AMERASINGHE, Chittharanjan F.; *Diplomatic Protection*, Oxford – New York, Oxford University Press, 2008.
- AMERASINGHE, Chittharanjan Felix; *Local Remedies in International Law*, Second edition, New York, Cambridge University Press, 2005.
- BATTINI, Stefano; “*The Impact of EU Law and Globalization on Consular Assistance and Diplomatic Protection*”, Global Administrative Law and EU Administrative Law – Relationships, Legal Issues and Comparison, Editörler Edoardo CHITI ve Bernardo Giorgio MATTARELLA, Heidelberg – Dordrecht – London – New York, Springer, 2011, s. 173 – 184.
- BORCHARD, Edwin M.; *The Diplomatic Protection of Citizens Abroad or the Law of International Claims*, New York, The Banks Law Publishing Co.(Reprinted by William S. Hein & Co., Inc. Buffalo (2003), 1919.
- CANANEA, Giacinto della; “*The Genesis and Structure of General Principles of Global Public Law*”, Global Administrative Law and EU Administrative Law – Relationships, Legal Issues and Comparison, Editörler Edoardo CHITI ve Bernardo Giorgio MATTARELLA, Heidelberg – Dordrecht – London – New York, Springer, 2011, s. 89 – 110.
- CHRONOWSKI, Nora; “*Protection of Fundamental Rights in the European Union (Tendencies and Actual Problems)*”, Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pecs, Vol. 135, s. 451 – 468.
- CZUBIK, Pawel ve Piotr SZWEDO; “*Consular Functions*”, Max Planck Encyclopedia of Public International Law, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg, Heidelberg and Oxford University Press, www.mpepil.com, Makalenin son güncellenme tarihi Mayıs 2009, Son erişim tarihi 14.04.2011.
- DINSTEIN, Yoram; “*Diplomatic Protection of Companies under International Law*”, International Law: Theory and Practice (Essays in Honour of Eric Suy), Editör Karel WELLENS, The Hague – Boston – London, Martinus Nijhoff Publishers, 1998, s. 505 – 517.

- DUPUY, Pierre-Marie; “*Some Reflections on Contemporary International Law and the Appeal to Universal Values: A Response to Martti Koskenniemi*”, *European Journal of International Law*, Vol. 16(1), 2005, s. 131 – 137.
- GRIMM, Dieter; “*Treaty or Constitution? The Legal Basis of the European Union after Maastricht*”, *Developing a Constitution for Europe*, Editörler Erik Oddvar ERIKSEN, John Erik FOSSUM ve Augustin Jose MENENDEZ; London – New York, Routledge, 2005, s. 70 – 89.
- JESSURUN D’OLIVEIRA, H.U.; “*Decoupling Nationality and Union Citizenship – Court of Justice of the European Union – Decision of 2 March 2010, Case C-315/08 – Janko Rottman v. Freistaat Bayern*”, *Case Note 1, European Constitutional Law Review*, Vol. 7(1), 2011, s. 138 – 149.
- KARAZIVAN, Noura; “*Diplomatic Protection: Taking Human Rights Extraterritorially*”, *Canadian Yearbook of International Law (Annuaire canadien de Droit international)*, Vol. XLIV, 2006, s. 299 – 352.
- KOSKENNIEMI, Martti; “*International Law in Europe: Between Tradition and Renewal*”, *European Journal of International Law*, Vol. 16(1), 2005, s. 113 – 124.
- KÜNZLI, Annemarieke; “*Exercising Diplomatic Protection – The Fine Line Between Litigation, Demarches and Consular Assistance*”, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, Heidelberg Journal of International Law*, Vol. 66, 2006, s. 321 – 350.
- MORARU, Bianca; “*Protection of EU Citizens Abroad: A Legal Assesment of the EU Citizen’s Right to Consular and Diplomatic Protection*”, *Perspectives on Federalism*, Vol. 3(2), 2011, s. E-67 – E-105.
- NICOLETA, Olteanu Camelia; “*European Citizenship Versus National Citizenship*”, *Agora International Journal of Juridical Sciences*, Vol. 2010(2), 2010, s. cclclxxxii – cclclxxxvi.
- ORAKHELASHVILI, Alexander; “*The Idea of European International Law*”, *European Journal of International Law*, Vol. 17(2), 2006, s. 315 – 347.
- SHELTON, Dinah; “*The Boundaries of Human Rights Jurisdiction in Europe*”, *Duke Journal of Comparative & International Law*, Vol. 13(1), 2003, s. 95 – 153.
- VAN ELSUWEGE; Peter, “*European Union Citizenship and Purely Internal Rule Revisited – Court of Justice of the European Union – European Union Citizenship and the Purely Internal Rule Revisited – Decision of 5 May 2011, Case C-434/09 – Shirley McCarthy v. Secretary of State for the Home Department*”, *Case Note, European Constitutional Law Review*, Vol. 7(2), 2011, s. 308 – 324.

- VIGNI, Patrizia; *Diplomatic and Consular Protection in EU Law: Misleading Combination or Creative Solution?*, Badia Fiesolana, European University Press, 2010.
- Action Plan 2007-2009 – Effective Consular Protection in Third Countries: The Contribution of the European Union*, Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, The European Economic and Social Committee or the Regions, Commission of the European Communities, COM (2007)767 final, 5.12.2007.
- Case Concerning Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v United States of America)*, Judgement, [2004] ICJ Rep 12.
- Case Concerning Ahmadou Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of Congo)*, Judgement, [2010] ICJ Rep 103.
- Case Concerning Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo)*, Preliminary Objections, [2007] ICJ Rep 103.
- Charter of Fundamental Rights of the European Union*, Notice No. 2010/C 83/02, Official Journal of the European Union, Vol 53, 30 March 2010.
- Consolidated Version of The Treaty on the Functioning of the European Union*, Notice No. 2010/C 83/01, Official Journal of the European Union, Vol 53, 30 March 2010.
- Consular Protection for EU Citizens in Third Countries: State of Play and Way Forward*, Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, COM (2011) 149 final, 23.03.2011.
- Decision 95/553/EC*, Decision of the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council of 19 December 1995 regarding protection for citizens of the European Union by diplomatic and consular representations, Official Journal L 314, 28/12/1995.
- Green Paper, Diplomatic and Consular Protection of Union Citizens in Third Countries*, Presented by the Commission, Notice No. 2007/C 30/04, Official Journal of the European Union, Vol. 50, 10 February 2007.
- LaGrand Case (Germany v United States of America)*, Judgment, [2001] ICJ Rep 466.
- Proposal for a Council Directive on Consular Protection for Citizens of the Union Abroad (Text with EEA)*, COM(2011) 881 final, 2011/0432 (CNS), 14.12.2011
- Shirley McCarthy v. Secretary of State for the Home Department Case*, European Court of Justice(ECJ), Judgment of the Court (Third Chamber), Case C-434/09, 5 May 2011.

Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and to the Treaty Establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007, Notice No. 2007/C 306/01, Official Journal of the European Union, English edition, Volume 50, 17 December 2007.